

СЕМАНТИКА АНГЛІЙСЬКИХ ПРИКМЕТНИКІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ РОЗУМОВИХ ЗДІБНОСТЕЙ ЛЮДИНИ

У статті розглядається система прикметників на позначення розумових здібностей людини в сучасній англійській мові. У рамках макрополя «Розумові здібності людини» виокремлено три мікрополя. Аналізується семантична специфіка системних відношень груп прикметників, що належать до мікрополя «Рівень розумових здібностей». Обґрунтовано макрокомпоненти лексичного значення, які об'єднують блоки сем: денотативно-сигніфікативний, конотативний та соціолінгвістичний. Визначено функціонально-семантичну модель аналізу та структурну організацію мікрополя, виявлену в результаті семного аналізу дефініцій. Виділено лексико-семантичні групи на основі інтегральних денотативно-сигніфікативних сем.

Ключові слова: розумові здібності, мікрополе, сема, оцінка, емоційне забарвлення, денотативно-сигніфікативний макрокомпонент значення.

Козка І.К. Семантика английских прилагательных, обозначающих умственные способности человека. В статье рассматривается система прилагательных, обозначающих умственные способности человека в современном английском языке. В рамках макрополя «Умственные способности человека» выделены три микрополя. Анализируется семантическая специфика системных отношений групп прилагательных, которые принадлежат микрополю «Уровень умственных способностей». Обоснованы макрокомпоненты лексического значения, которые объединяют блоки сем: денотативно-сигнификативный, коннотативный и социолингвистический. Определены функционально-семантическая модель анализа и структурная организация поля, выявленные в результате семного анализа дефиниций прилагательных. Выделены лексико-семантические группы прилагательных на основе интегральных денотативно-сигнификативных сем.

Ключевые слова: умственные способности, микрополе, сема, оценка, эмоциональная окраска, денотативно-сигнификативный макрокомпонент значения.

Kozka I.K. Semantics of the English Adjectives Denoting Mental Abilities of a Person. The article deals with the adjectives of the English language which denote mental abilities of a person. The subject of the research is functional and semantic specific features of the systematic relations of the groups of adjectives within the microfield "The level of mental abilities". The topicality of the research is specified, firstly, by the fact that the English adjectives of mental abilities are frequently used in the language. Secondly, there is a need to outline functional and semantic characteristics of the adjectives of this system in order to state their speech peculiarities and the role of extralingual factors in the formation of their meaning and pragmatic potential. The aim of the article is to reveal semantic peculiarities of the systematic relations within the blocks of mental abilities adjectives of the English language which form a semantic microfield "The level of mental abilities". The tasks of the research are: 1) to analyze systematic relations in lexical and semantic groups of adjectives which form a macrofield "Mental abilities of a person"; 2) to define microfields and lexical and semantic groups within the macrofield "Mental abilities of a person"; 3) to single out the seme content of the constituents of the microfield "The level of mental abilities". The research findings: 1) three microfields and some lexical and semantic groups have been defined within the macrofield "Mental abilities of a person"; 2) the seme content of the constituents of the microfield "The level of mental abilities" has been given; 3) 66 adjectives have been chosen on the basis of integral denotative and significant semes, many of them have been characterized as emotionally coloured and stylistically marked.

We have come to the conclusion that there are complex functional and semantic peculiarities in the system of adjectives within the microfield "The level of mental abilities".

Keywords: *mental abilities, microfield, seme, emotional colouring, evaluation, denotative and significant macrocomponents of meaning.*

Характерною рисою сучасних наукових парадигм є антропоцентризм, коли в центрі уваги науковців опиняється людина як складний феномен. Сукупність уявлень про цю ознаку фіксується в мові відповідними лексичними одиницями – прикметниками зокрема, що об'єднуються в лексико-семантичне поле (ЛСП), усередині якого виокремлюється група (мікрополе) прикметників на позначення розумових здібностей людини.

Вибір прикметників на позначення розумових здібностей людини в ролі об'єкта дослідження не є випадковим. Поняття розумових здібностей відіграє в житті людини суттєву роль, а зміни в складі та семантиці лексичних одиниць, які розкривають це поняття в мові в процесі її розвитку, викликають безумовний інтерес. Актуальність теми пояснюється тим, що, по-перше, прикметники на позначення розумової характеристики належать до шару лексики, який відзначається високою частотністю. По-друге, виникає потреба встановити функціонально-семантичні особливості прикметників, що позначають розумові здібності людини, для уточнення їх системних та мовленнєвих характеристик, моделей аналізу та ролі екстралінгвістичних чинників у формуванні їхнього значення та прагматичного потенціалу. Об'єктом дослідження є прикметники на позначення розумових здібностей людини в сучасній англійській мові. Предметом дослідження є семантичні особливості англійських прикметників, що позначають розумові здібності людини, як конститuentів лексико-семантичного поля.

Прикметники неодноразово піддавалися лінгвістичному аналізу в роботах вітчизняних і зарубіжних дослідників. Вони розглядалися як лексико-граматична категорія означальних слів такими лінгвістами, як О.М. Вольф [2], К. Baldinger [5]. Здійснювався аналіз прикметників на позначення розміру предметів В.В. Архелюк [1]. Крім того, досліджувалися й інші аспекти, як-от стилеметричні характеристики прикметників А.Б. Потапенко [4]. Проте прикметники, що позначають розумові здібності людини, не були об'єктом лінгвістичних досліджень.

У роботі ставиться мета – виявити семантичну специфіку системних відношень англійських прикметників на позначення розумових здібностей людини як семантичного поля.

Згідно з теорією компонентної будови лексичного значення його складають макрокомпоненти, що об'єднують блоки сем: **денотативно-сигніфікативний, конотативний, граматичний та соціолінгвістичний**. Для дослідження семантики прикметників на позначення розумових здібностей людини важливим є встановлення сем денотативно-сигніфікативного (далі Д-С), конотативного макрокомпонентів (К), а також сем соціолінгвістичного (С-Л) компонента, що зумовлюють уживання досліджуваних прикметників.

Оскільки прикметники на позначення розуму людини розглядаються як семантичне поле, саме співвідношення цих сем визначає належність того або того прикметника до 1) певного мікрополя; 2) до ядра (центру) або периферії поля.

Члени семантичного поля повинні об'єднуватися принаймні однією спільною семою – **інтегральною архісемою**. Отже, першим кроком у дослідженні є встановлення спільних сем англійських прикметників, що позначають розумові здібності людини. Для цієї мети в нашій роботі використовуються словникові дефініції прикметників, які свідчать про реальність семантичних зв'язків слів на парадигматичному рівні. Визнавши, що семантична будова слова пояснюється через дефініцію, ми можемо розглядати окремі частини дефініції (слова і словосполучення, або ідентифікатори) як показники відповідних сем у значеннєвій будові певного слова.

У підсумку здійсненого аналізу наукових джерел доречним буде представити **функціонально-семантичну модель аналізу поля** прикметників на позначення розумових здібностей людини:

1. Англійські прикметники на позначення розміру людини об'єднуються в лексико-семантичне макрополе на основі інтегральної архісеми «розум людини».

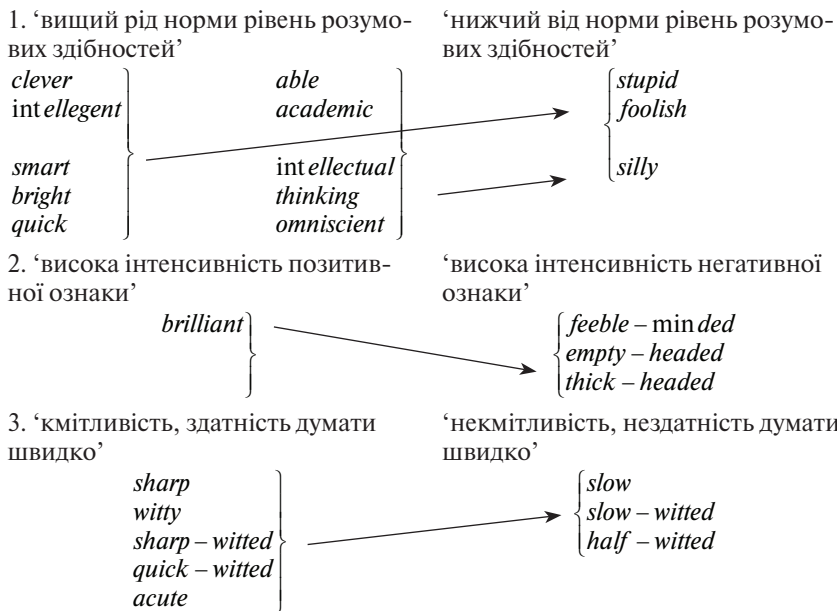
2. Усередині макрополя виявляються мікрополя за наявністю диференціальних сем, що є спільними для кожного мікрополя.

3. Структурна організація мікрополів передбачає виділення ядра та периферії за критерієм співвідношення Д-С, К та С-Л сем у значенні прикметників.

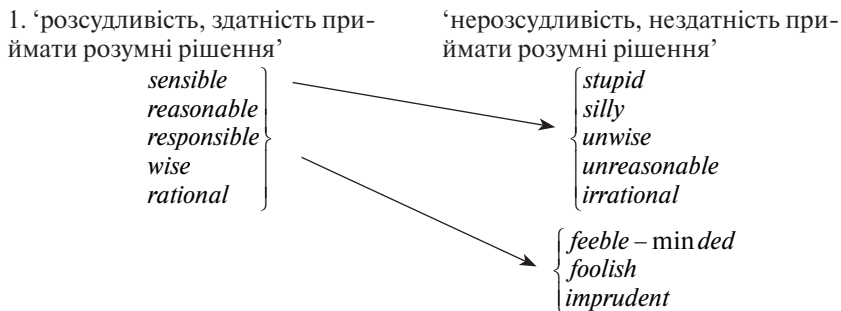
4. Доцільним є визначення залежності специфіки функціонування прикметників від їхнього місця в семантичному полі.

Аналіз функціонування досліджуваних прикметників у тексті відображає структурну організацію поля, виявлену в результаті семного аналізу дефініцій прикметників. Аналіз семантичних відношень у системі прикметників на позначення розумових здібностей людини доводить, що ці прикметники становлять складну семантичну мікросистему із розгалуженими смисловими зв'язками. У межах цього макрополя виокремлюються мікрополя – блоки прикметників, об'єднані на основі спільних сем, які фіксують певний аспект розуму, тобто певну характеристику розумових здібностей людини. Досліджуване макрополе складається з трьох мікрополів: 1) мікрополе «Рівень розумових здібностей»; 2) мікрополе «Розсудливість»; 3) мікрополе «Уважність». Кожне з цих мікрополей неоднорідне, у значенні їх конститuentів виявляються диференційні семи, що дають підставу для визначення більш дрібних угруповань – мікрогруп (ЛСГ), для яких ці диференціальні семи стають інтегральними. Розгляньмо, які групи входять до складу виділених мікрополів.

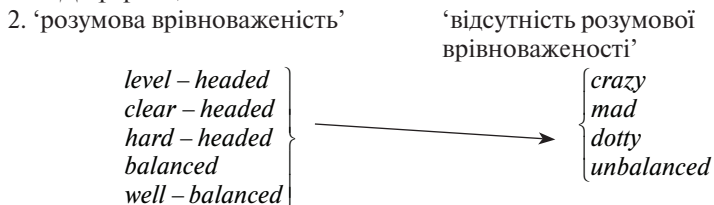
1. Перший блок прикметників, що утворює відповідне мікрополе на основі інтегральної Д-С-семи **«рівень розумових здібностей»**, складається з трьох ЛСГ з такими значеннями:

II. Другий блок прикметників виділяємо на основі інтегральної Д-С-семи «розсудливість». Це мікрополе ділиться на три лексико-семантичні групи (ЛСГ):

Диференційні семи

3. 'далекоглядність'

broad – minded
right – minded
right – thinking
far – sighted

'недалекоглядність'

narrow – sighted
irresponsible
bull – headed
pig – headed

III. Третій блок прикметників виділяємо на основі інтегрального Д-С семи «**уважність**»:

'уважність'

attentive
concentrated
collected
observant

'відсутність уваги'

inattentive
absent
casual
abstracted
forgetful
absent – minded

Проаналізуємо мікрополе «Рівень розумових здібностей».

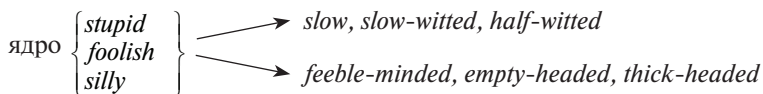
Перша ЛСГ мікрополя «Рівень розумових здібностей» включає лексико-семантичні варіанти (ЛСВ) прикметників із загальним значенням «**вищий від норми рівень розумових здібностей**»: *clever, intelligent, smart, bright, quick, brilliant, able, academic, intellectual, thinking, omniscient, sharp, sharp-witted, acute, agile, witty, cunning*. ЛСВ прикметників даної ЛСГ можна поділити на 2 мікрогрупи. До першої належать ЛСВ прикметників: *clever, smart, bright, brilliant, able, academic, intellectual, thinking, omniscient*, що мають інтегральне значення 'високий рівень загальних розумових здібностей'. До другої мікрогрупи належать ЛСВ прикметників *quick, sharp, sharp-witted, acute, agile, witty, cunning*, об'єднані спільним значенням 'кмітливість, здатність думати швидко'. Семантичне **ядро мікрополя** складають ЛСВ прикметників, які максимально актуалізують інтегральне значення цієї ЛСГ, не містять К сем емоційного забарвлення, належать до нейтрального стилю мовлення: *clever, intelligent, smart, bright*. Тяжіє до ядра ЛСВ прикметника *brilliant* із диференційною Д-С семою 'висока інтенсивність ознаки' та К-емоційно-образною семою, бо характеризує людину, рівень розумових здібностей якої можливо порівняти із діамантом: *brilliant* = 2) 'extremely clever or skilful' [6]. Завдяки емоційній забарвленості та високій інтенсивності ознаки ЛСВ прикметника *brilliant* перебуває на **периферії** цієї мікрогрупи, яка складається також з ЛСВ прикметників *able, academic, intellectual, thinking, omniscient*. До цих ЛСВ також дотичні ЛСВ прикметника *omniscient* із позначкою «formal», що свідчить про наявність у його семантичній структурі С-Л-семи 'офіційний стиль мовлення', тобто цей прикметник є стилістично маркованим. ЛСВ периферійних прикметників позначають здібності до навчання, указують на те, що людині вдалось опанувати знання, тобто в семантичній структурі цих ЛСВ виявляються додаткові Д-С-семи, які доповнюють, конкретизують загальне значення мікрополя. Розташовуються на периферії ЛСГ лексико-семантичні варіанти прикметників *sharp, sharp-witted, quick-witted, acute, agile, cunning, witty*, об'єднані спільною для них семою 'кмітливість, здатність думати

швидко', вони позначають дотепність людини, її здатність бути «гострою на язик». Ці ЛСВ прикметників мають К-сему 'емоційна забарвленість' внаслідок вживання в переносних значеннях. ЛСВ прикметника *cunning* характеризується К семою 'негативна оцінка', бо до людини, яка використовує розум, щоб обманувати та обдурювати інших, завжди ставилися негативно. Згідно зі словниковою дефініцією, ЛСВ прикметника *agile* є лексично обмеженим уживанням з іменником *mind* (розум).

Значення багатьох ЛСВ прикметників цієї ЛСГ виникли на основі метафори, тобто на основі перенесення ознак предметів (*bright, brilliant, sharp, acute*) та явищ (*quick*) на людину, зокрема її розумові здібності. Серед ЛСВ цієї лексико-семантичної групи багато переносних, образних значень, притаманних художньому стилю мовлення. Текстовий аналіз, як і словникової дефініції, підтверджують семну структуру ЛСВ прикметників даної ЛСГ: *I don't think they were very intelligent, but they were guileless.* (W.S. Maugham). *He wasn't very smart and he was definitely illiterate, yet he was a good officer...* (F.S. Fitzgerald). *Perhaps he's not very clever- we can't all be geniuses; and it may be that he is both boastful and conceited* (Kenneth Grahame). *Marry Poppins gave a quick, sharp glance down into the Lane. She started with surprise* (P.L. Travers). *He was personable and quick-minded, which might, with his middle-class manner and accent, have done him harm; but he was also a diplomat* (John Fowles).

Друга ЛСГ уключає ЛСВ прикметників із загальним значенням 'нижчий від норми рівень розумових здібностей'. Особливістю цієї групи є те, що до її складу також входять прикметники *stupid, foolish, feeble-minded* та *silly*, які належать до ЛСГ із загальним значенням 'нерозсудливість, нездатність приймати розумні рішення'. Але в названу ЛСГ вони входять не прямими, а похідними значеннями. До складу цієї ЛСГ входять такі ЛСВ прикметників: *stupid, foolish, silly, slow, slow-witted, half-witted, empty-headed, thick-headed, feeble-minded*. Семантичне ядро поля складають ЛСВ прикметників *stupid, foolish, silly*, нейтральні за значенням, що не є емоційно-забарвленими або стилістично-маркованими. Інтегральне значення окресленої ЛСГ чітко задане словниковими дефініціями ЛСВ прикметників *stupid* та *foolish*. На периферії поля перебувають ЛСВ прикметників *slow, slow-witted, half-witted, silly, empty-headed, thick-headed*. Конституенти, що становлять периферію ЛСГ, мають додаткові диференціальні семи. Для ЛСВ *slow, slow-witted, half-witted* – це Д-С-сема 'некмітливість, нездатність думати швидко', а для *slow-witted* та *half-witted* – ще й К-сема 'емоційна забарвленість'. ЛСВ прикметників *feeble-minded* має такі диференціальні семи: 'емоційна забарвленість', 'стилістична маркованість' та 'висока інтенсивність нижчого від норми рівня розумових здібностей'. ЛСВ прикметників *empty-headed* та *thick-headed* у рядах цієї ЛСГ позиціонують себе через наявність слова *head* в їхньому складі, що є багатозначним. Одним з його похідних значень є 'розум, розумова здатність': 2) *mind or mental ability* [6]. Саме це й мотивує віднесення ЛСВ *empty-headed* та *thick-headed* до емоційно-забарвлених, що виражають високий рівень ознаки. Усі ЛСВ прикметників також стилістично марковані та мають К-сему 'негативна оцінка'.

Структура названої ЛСГ має такий графічний вигляд:

Текстовий аналіз підтверджує семну структуру ЛСВ прикметників:

Ratty, my generous friend! I am very sorry indeed for my foolish and ungrateful conduct (Kenneth Grahame). Now look here. You-you thick-headed beast, – replied the Rat, really angry, – this must stop (Kenneth Grahame). They're silly rotters, – said Briggs (Evelyn Waugh). Over the wire came the ghost of a silly laugh (F.S. Fitzgerald).

Упродовж дослідження виявлено, що прикметники на позначення розуму людини об'єднуються в макрополе «Розумові здібності людини» за наявністю в їхньому значенні інтегральної архісеми 'розум людини'. Здійснену класифікацію та визначення ядерних і периферійних частин лексико-семантичного поля підтверджено результатами аналізу функціонування прикметників сучасної англійської мови на позначення розумових здібностей людини в художніх текстах.

Перспективою подальшого дослідження проблеми є аналіз прикметників на позначення розсудливості людини в когнітивному, функціонально-прагматичному та компаративному аспектах (реконструкція концепту РОЗУМОВІ ЗДІБНОСТІ).

ЛІТЕРАТУРА

1. **Архелюк В.В.** Прикметники розміру в сучасній англійській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / В. В. Архелюк. – К., 1999. – 20 с. 2. **Вольф Е.М.** Состояние и признаки. Оценки состояний / Е. М. Вольф // Семантические типы предикатов. – М. : Наука, 1982. – С. 320-339. 3. **Лисиченко Л.А.** Бесіди про рідне слово (слово і його значення). – Харків : ХДПУ, 1993. – 140 с. 4. **Потапенко А.Б.** Стилеметричні характеристики прикметників різної морфемної структури в сучасній англійській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / А. Б. Потапенко – К., 1999. – 20 с. 5. **Baldinger K.** Semantic theory / K. Baldinger – Blackwell, Oxford, 1980. – 324 p. 6. **Longman Dictionary of Contemporary English.** – Person Education Limited, Eight impression, 2006. XVII, 1950 p. А.Н. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1979. – 134 с.

Козка Ірина Кирилівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики англійської мови Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. Україна, 61168, м. Харків, вул. Блюхера, 2.

E-mail: kozka.ira@mail.ru

<http://orcid.org/0000-0002-2414-0249>

Kozka Iryna Kyrylivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Theory and Practice of the English Language, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Ukraine, 61168, Kharkiv, Bliukhera Str., 2.